

УДК 340.5

МАРЧЕНКО М.Г.

ІСТОРИЯ СТВОРЕННЯ СЛУЖБИ ДЕРЖАВНИХ ВИКОНАВЦІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто особливості історичного створення служби державних виконавців. Означено характерні риси виконавчого провадження на теренах нашої держави на різних етапах історичного розвитку. Внесено пропозицію щодо запровадження необхідності аналізу причин низької ефективності діяльності державної виконавчої служби, виявлення помилок на різних етапах становлення державної виконавчої служби у незалежній Україні, врахування позитивного історичного та зарубіжного досвіду.

Ключові слова: боржник, виконання судового рішення, державний виконавець, служба державних виконавців, Державна виконавча служба, державна служба.

В статье рассмотрены особенности исторического создания службы государственных исполнителей. Отмечены характерные черты исполнительного производства на территории нашего государства на разных этапах исторического развития. Внесено предложение о введении необходимости анализа причин низкой эффективности деятельности государственной исполнительной службы, выявления ошибок, допущенных на различных этапах становления государственной исполнительной службы в независимой Украине, учета положительного исторического и зарубежного опыта.

Ключевые слова: должник, исполнение судебного решения, государственный исполнитель, служба государственных исполнителей, Государственная исполнительная служба, государственная служба.

This article describes the features of the historical creation of public performers. Marked features of the enforcement proceedings in the territory of our state at different stages of historical development. It is proposed to introduce the need to analyze the reasons for the low efficiency of the state executive service, identify the mistakes made at various stages of the state executive service in independent Ukraine, taking into account the positive historical and international experience.

Key words: the debtor, the execution of the judgment, the State Executive, State Executive Service, the State executive service, the public service.

Вступ. Виконання судових рішень – це показник поваги до держави. Адже правосуддя вважається доконаним, коли виконано рішення суду. Служба державних виконавців є єдиним уповноваженим органом державної виконавчої влади, що здійснює примусове виконання судового рішення. Служба забезпечує правильне і своєчасне виконання судових актів, актів інших органів і посадових осіб, а також у ситуаціях, передбачених законодавством, виконання інших документів з метою захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян і організацій.

Як неодноразово зазначав у своїх рішеннях Європейський суд із прав людини, виконання рішення, винесеного будь-яким судом, має розглядатися як невід’ємна частина «судового процесу» для реалізації статті 6 Європейської конвенції з прав людини, якою передбачено виконання судових рішень, які в державах, що поважають принцип верховенства права, не можуть залишатися невиконаними [1].

Але історія виконавчої діяльності налічує не одне тисячоліття. На різних етапах розвитку держави застосовувалися різні методи стягування боргів і завжди були люди, які в приватному

© МАРЧЕНКО М.Г. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права (Інститут права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»)

порядку або на законних підставах боролися з боржниками. Який же портрет і повноваження тих, хто був попередниками або прототипами сучасних судових приставів? Потреба в рішучих діях із метою справляння боргу та запобігання несумлінній поведінці позичальників виникла в глибоку давнину. Зокрема, завжди актуальним було питання регулювання боргових зобов'язань із податків і зборів. Але як такий інститут примусового виконання в Україні формувався поступово, його вдосконалення відбувалося паралельно з розвитком правової системи і залежало від багатьох економічних, політичних і соціальних процесів.

Виконавче провадження розглядалось досить широко та уважно радянськими і сучасними науковцями. Аналіз наукових досліджень та публікацій останніх років показує, що це питання розглядалося у працях М. Гурвича, М. Юкова, М. Треушнікова, В. Шерстюка, В. Беляневича, Д. Притики, В. Сухонос, М. Титова, В. Щербини, С. Фурса, С. Щербак, В. Чернадчук, А. Авакяна, Г. Ткачової, В. Кузнецова, А. Авторова, В. Тісногоуз, Є. Новосельцева, Н. Вареник та інших науковців і висококваліфікованих практиків. Проте дослідження історії становлення інституту державних виконавців було недостатнім, адже є низка проблемних питань, які були залишені поза увагою вчених.

Постановка завдання. Метою статті є історико-правове дослідження створення служби державних виконавців в Україні.

Об'єктом дослідження є розвиток суспільно-правових відносин, що був основою для появи служби державних виконавців на території України.

Предметом дослідження є історія створення служби державних виконавців в Україні.

Результати дослідження. Досліджуючи розвиток процедури примусового виконання рішень в Україні, варто зазначити, що в юридичній літературі східних слов'ян вперше судові виконавці згадуються в «Руській Правді» – першому офіційно визнаному кодифікованому зведенні правових норм. Ця історико-культурна пам'ятка дійшла до нас у трьох редакціях («Коротка (Краткая) Правда», «Велика (Пространная) Правда» та «Скорочена Правда») і містить численні акти князівського законодавства, такі як устави, уроки, уставні грамоти тощо. Згадування у нормативних актах X століття судових виконавців (ябедників) варто віднести до діяльності княгині Ольги. Цікавим є те, що норми права цього періоду вже відходять від принципу кровної помсти і як покарання за переважною більшістю кримінальних злочинів князівськими актами признавався штраф [2, с. 10].

Утримання ябедників провадилося не за рахунок князівської платні, а за принципом «кормління», тобто за рахунок місцевого населення Давньої України-Русі. Майже до середини XVI століття князь, посилаючи у міста та волості підлеглих для виконання адміністративно-судових функцій, зобов'язував населення їх утримувати («кормити») упродовж усього періоду служби. «Корм» брався натурою або у вигляді різних поборів. Із подальшим історичним і правовим розвитком Київської Русі та виданням однієї з частин «Великої Правди» під назвою «Суд Ярославль Володимиріч. Правда руськая» права судових чиновників і судових виконавців отримали «мечники», які раніше здійснювали стягнення дані та князівських штрафів. У XII столітті у «Великій Правді» замість ябедника та мечника згадується «тивун бояреск» і водночас із цим завершено перехід статусу судового виконавця від вояка до чиновника [3, с. 141].

Історичні пам'ятки свідчать про те, що першими органами виконання рішень суду на Русі були пристави, про яких уперше згадується в договорі Великого Новгороду із князем Ярославом 1270 р. [4, с. 140]. Вони були службовими особами і призначались на службу князем, а їхнім обов'язком, крім виконання судових рішень, було також затримання боржника на вимогу стягувача та забезпечення явки осіб, що викликались до суду. За «Уложением 1649 г.» пристав провадить виконавчі дії під керівництвом воєвод, а за Петра I стає царським чиновником [5].

Якщо звернутися до магдебурзького права цього періоду [6, с. 247], то в ньому чітко зазначено про судового виконавця, який вибирався суддею з-поміж вільних громадян та мав право «брати забезпечення, заарештовувати, накладати заборони щодо будь-якої людини та її майна по праву, коли він уповноважений до того судовим рішенням», отримував заробіток за рахунок боржників.

Князівський Судебник XIII століття визначав два види судових виконавців – приставів та підвойських судних грамот. Пізніше, за часів панування на українських землях польсько-литовської держави та в період Гетьманщини, функції судових виконавців здійснювали як самі судові чиновники, так і поліційні сили. Зі входом у 1654 році України до складу Російської імперії, правовій системі якої, безперечно, була ближча правова регламентація континентальної Європи, з'являється інститут судових приставів. Скасовано цю посаду у XVIII столітті, коли функції при-

мусового виконання судових рішень знову передані поліції. З 1775 до 1862 року примусове виконання судових рішень було покладене на капітана-ісправника, що очолював повітовий підрозділ поліції, та на його підлеглих. До речі, капітан-ісправник у цей період паралельно виконував повноваження голови земського суду, компетенція якого розповсюджувалася на весь повіт [7, с. 80].

Згідно зі «Статутом Благочиння 1782 р.» посада пристава була скасована, а органами виконання судових рішень у Росії стали управи благочиння, тобто поліція, пізніше «Свод законів 1835 г.» покладало виконання на загальну поліцію – квартальних та станових приставів. Про наслідки цього зазначали вчені. К. Малишев звертав увагу на те, що поліція – «особлива каста, яка не залежала від судів і була перевантажена великою кількістю інших справ, тому стягнення тягнулись роками і десятками років» [8, с. 70].

Найбільшого розвитку за часів царату інститут судових приставів набув після проведення Олександром II масштабної судової реформи у 1864 році. Цією судовою реформою передбачалося також відокремлення судів від адміністрації, створення суду присяжних, введення в судову практику принципів гласності, усності, змагальності процесу та незмінності суддів, створення інституту адвокатури [9, с. 9].

Зі створенням РСРС і проведенням низки судових реформ, яка зводилася до повного знищення за ленінською вказівкою усієї судової системи, був сформований інститут судових виконавців. Судовий виконавець – штатний працівник суду, який безпосередньо підпорядковувався судді, так само, як і секретар судового засідання. Через мізерну заробітну плату і надзвичайно перевантажену нервовими ускладненнями діяльність на цю роботу погоджувалися люди, які згодні були на будь-які умови заради хоч якогось заробітку. Тому і вимагати від таких працівників високої відповідальності та сумлінності не доводилося [10, с. 110].

У період абсолютизму в Російській імперії Статутом цивільного судочинства 1864 року судовим приставам надано особливого статусу спеціальних службових осіб для виконання судових рішень, які були створені при касаційних департаментах правлячого сенату, судових палатах і окружних судах, а також при мирових суддях та їх з'їздах [11, с. 9]. Діяльність судового пристава характеризувалася самостійністю, коли суд чи органи прокуратури не могли ініціювати контроль за здійсненням виконавчого провадження. У такому вигляді інститут судових приставів функціонував до 1917 року, коли після жовтневих подій у нових політичних умовах почалося реформування не тільки державного устрою, але і правової системи. Першим декретом про суд від 22 листопада (5 грудня) 1917 року радянська влада ліквідувала окружні суди, судові палати та правлячий сенат зі всіма департаментами, військові та морські суди, а також комерційні суди [12, п. 1], тим самим скасувавши й інститут судових приставів. Натомість функції з виконання судових рішень відійшли до волосних та сільських виконкомів, органів міліції та інших органів, організованих з ініціативи народу, а Декрет про суд № 2 нормативно закріпив положення про можливість виконання судових рішень різними органами до прийняття особливого декрету про виборні органи виконання [13, ст. 35], тобто настав період розбалансованості системи інституту примусового виконання судових та інших рішень. Водночас у період національно-визвольних змагань 1917–1920 років, у часи Центральної ради, гетьманату Скоропадського, Директорії до складу Генерального Суду входили і три судові виконавці, прямим обов'язком яких було виконання судових рішень. У період радянської влади Постановою Народного Секретаріату від 4 січня 1918 року «Про запровадження народного суду», а згодом – Декретом РНК УРСР «Про суд» від 14 лютого 1919 року затверджено Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали. У цей період запроваджено інститут судових виконавців, завданням яких було сприяння народним судам у діяльності з виконання судових рішень [14, с. 97].

Затверджене цим Декретом Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УРСР визначило, що судові виконавці обираються радою народних суддів з осіб, які користувалися активним і пасивним виборчим правом, і саме вони визнавалися тим органом, який сприяв виконанню судових рішень [11, с. 32].

Згодом Положенням про місцеві органи юстиції, затвердженим наказом Нарком'юсту УРСР 9 червня 1920 року, було визначено, що судові виконавці є органами з виконання судових рішень народних судів із передачі присудженого майна стягувачеві або продажу описаного майна та забезпечують позов, охорону майна, яке підлягає судовому спору, а також на них покладалося виконання доручень підлеглих Рад зі стягнення, що проводилися за постановами інших органів Радянської влади, перед якими вони зобов'язані були звітувати за свої дії [11, с. 36].

Все це вказує на те, що держава стала приділяти все більше уваги удосконаленню системи органів примусового виконання рішень, розширювала повноваження судових виконавців

і тим самим формувала єдиний орган примусового виконання не тільки судових рішень, але і рішень інших органів. Черговим кроком на шляху до вдосконалення регламентації порядку та механізму примусового виконання рішень було прийняття Цивільного процесуального кодексу УРСР від 30 липня 1924 року, який став першим кодифікованим актом не тільки для цивільного процесу, але й для процедури виконання судових рішень, виділеної в окрему завершальну стадію цивільного процесу. Судовий виконавець визначався як самостійний суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин, що мав визначену компетенцію і зобов'язаний був проводити свою діяльність лише властивими методами і засобами для досягнення кінцевої мети правосуддя [11, с. 42].

Встановлена цим Кодексом процесуальна форма діяльності судового виконавця, визначення його статусу стали правовим підґрунтям для забезпечення своєчасного і правильного виконання судових та інших рішень. Своєрідним кодексом судового виконавця став «Наказ судовим виконавцям» 1927 року [15], який конкретизував порядок дій судових виконавців, дав їм право складати протоколи щодо осіб, які чинили опір під час здійснення виконавчих дій тощо. Водночас судовому виконавцю заборонялося посягати на гідність боржника, зокрема проводити особистий обшук боржника [15, ст. 20].

Процес вдосконалення організаційно-правових засад служби виконання покарань триває і нині, результатом чого є створення Державної виконавчої служби України як центрального органу виконавчої влади, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України і яка забезпечує реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) відповідно до законів [16]. Проте розвиток служби державних виконавців проходить і зараз, адже суспільні відносини, що регулюються за їх допомогою, є динамічними. Як наслідок, необхідно проводити аналіз причин низької ефективності діяльності державної виконавчої служби, виявлення помилок на різних етапах становлення державної виконавчої служби у незалежній Україні, враховувати позитивний історичний та зарубіжний досвід.

З утворенням самостійної і незалежної України, конституційним закріпленням розподілу органів влади на законодавчу, виконавчу та судову, розвитком ринкових відносин система примусового виконання показала свою вичерпаність і невідповідність реаліям життя та змінам у суспільному розвитку держави і правової системи, що створило соціальне та правове підґрунтя для утворення державної виконавчої служби в системі органів виконавчої влади, замінивши наявний раніше інститут судових виконавців. Проте подальший розвиток державної виконавчої служби не характеризується послідовністю та науковою обґрунтованістю.

Висновки. На нашу думку, у нинішніх умовах реформування служби державних, приватних виконавців варто повернутися до дослідження історії появи, становлення і розвитку названої служби. Сучасні погляди законодавця варто спрямувати на введення у правове поле ефективного сучасного інституту примусового виконання рішень, перші кроки для чого уже зроблені в контексті інтеграції України до Європейського Союзу і проведення адміністративної та правової реформи, а використання історичного матеріалу тільки сприятиме його удосконаленню.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 16 квітня 1998. – № 13.
2. Худенко В.В. Участники исполнительного производства : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.В. Худенко; Саратовский юрид. ин-т им. Д. Курского. – С., 1992. – 22 с.
3. Худенко В.В. Участники исполнительного производства : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.В. Худенко; Саратовский юрид. ин-т им. Д. Курского. – С., 1992. – 22 с.
4. Памятники русского права. Памятники права феодально-раздробленной Руси XII–XV вв. Псковска и Новгородска суд-ни грамоты / [под ред. С.В. Юшкова]. – М. : Госюриздат, 1953. – Вып. 2. – 442 с.
5. Валеева Р.Х. Гражданские взыскания в русском дореформенном процессе / Р.Х. Валеева // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1961. – № 1. – С. 148–152.
6. Памятники русского права. Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV–XVII вв. / [под ред. Л.В. Черепнина]. – М. : Госюриздат, 1956. – Вып. 4. – 632 с.
7. Малышев К. Курс гражданского судопроизводства: в 3 т. / К. Малышев. – [2-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Тип. Стасюлевича, 1876. – Т. 1. – 444 с.

8. Заворотько П.П. Виконання судових рішень в Українській РСР (історико-правовий нарис) / П.П. Заворотько, В.П. Пастухов. – К.: Вища школа, 1973. – 216 с.
9. Валеева Р.Х. Исполнение судебных решений в первые годы Советской власти / Р.Х. Валеева // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1959. – № 1. – С. 109–112.
10. Заворотько П.П. Виконання судових рішень в Українській РСР (історико-правовий нарис) / П.П. Заворотько, В.П. Пастухов. – К., 1973. – 216 с.
11. Гончаренко В.Д. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : [навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і факультетів] : у 2-х т. / [В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький] ; за заг. ред. В.Д. Гончаренка. – Т. 1. – К. : Ін Юре, 1998. – 504 с.
12. Декрет о суде от 22 ноября (5 декабря) 1917 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude1.htm.
13. Декрет о суде № 2 от 15 февраля 1918 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude1.htm.
14. Декрет о суде № 2 от 15 февраля 1918 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude1.htm.
15. Наказ судовим виконавцям 1927 р. / О. Кузьменко і А. Авторгов // Правовий статус державного виконавця у радянському праві. – Право України. – 2007. – № 9. – С. 17–20.
16. Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 385/2011 «Про затвердження Положення про Державну виконавчу службу України» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385/2011>.
17. Універсальна десяткова класифікація / Довідник по УДК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pu.virmk.ru/doc/UDK/>.

УДК 342.9

МАРЧЕНКО О.В.

СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі провідних наукових поглядів досліджено поняття рекламної діяльності. Акцентовано увагу на меті такого виду соціальної діяльності, як реклама, що полягає у створенні рекламного продукту та доведенні його до відома потенційних споживачів. Визначено соціальне призначення рекламної діяльності через основні цілі та функції реклами. Сформульовано висновок про недоцільність отождествлення цілей реклами та рекламної діяльності.

Ключові слова: *реклама, рекламна діяльність, цілі та функції реклами, призначення рекламної діяльності, цілі рекламної діяльності.*

В статье на основе ведущих научных взглядов исследовано понятие рекламной деятельности. Акцентируется внимание на цели такого вида социальной деятельности, как рекламная, которая заключается в создании рекламного продукта и доведении его до сведения потенциальных потребителей. Определено социальное назначение рекламной деятельности через основные цели и функции рекламы. Сформулирован вывод о нецелесообразности отождествления целей рекламы и рекламной деятельности.

Ключевые слова: *реклама, рекламная деятельность, цели и функции рекламы, назначение рекламной деятельности, цели рекламной деятельности.*